

Вучэбная праграма складзена на аснове тыпавай праграмы “Сучасная беларуская мова”: Вучэбная праграма для вышэйшых навучальных устаноў па спецыяльнасцях 1-21 05 01 “Беларуская філалогія”, 1-21 05 02 “Руская філалогія”, 1-21 05 04 “Славянская філалогія”, 1-21 05 05 “Класічная філалогія”, 1-21 05 06 “Рамана-германская філалогія” / Аўт.-склад. З.І.Бадзевіч, С.А.Важнік, Г.К.Чахоўскі. – Мн., РІВШ, 2010. Зацверджана Вучэбна-метадычным аб’яднаннем ВНУ Рэспублікі Беларусь па гуманітарнай адукацыі 13.07.2010 г. Рэгістрацыйны № ТД – Д 133/ тып.

Разгледжана і рэкамендавана да зацвярджэння на пасяджэнні кафедры

_____ сучаснай беларускай мовы _____
(назва кафедры)

21 мая 2013 г. Пратакол №10

(дата, нумар пратакола)

Загадчык кафедры

_____ З.І. Бадзевіч

(подпіс)

Адобрана і рэкамендавана да зацвярджэння Вучэбна-метадычнай камісіяй
філалагічнага факультэта _____ Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта _____

(назва вышэйшай навучальнай установы)

30 мая 2013 г. Пратакол №6

(дата, нумар пратакола)

Старшыня

_____ М.М. Хмяльніцкі

(подпіс)

Тлумачальная запіска

Курс сучаснай беларускай мовы арыентуе выкладчыка на вытлумачэнне з'яў беларускай мовы ў іх структурна-семантычным і функцыянальна-камунікатыўным аспектах, на выяўленне адметных спецыфічных заканамернасцей, якія праяўляюцца на розных узроўнях беларускай мовы, на ўсебаковае вывучэнне беларускай мовы як жывой і рухомай з'явы, дапамагае зразумець яе дынаміку і асноўныя тэндэнцыі развіцця. Метадалагічная база курса мае на мэце правільную і навукова абгрунтаваную прэзентацыю звестак тэарэтычнага характару, скарэктываваную з улікам ідыяэтычнага нацыянальнага кампанента беларускай мовы, характару і форм яе сувязей з іншымі мовамі, найперш роднаснымі славянскімі.

На лекцыйных і практычных занятках студэнты набываюць, засвойваюць і паглыбляюць веды па марфеміцы, словаўтварэнні і марфалогіі сучаснай беларускай мовы ў такой ступені, каб усведамляць яе як грамадскую з'яву і пэўную сяміятычную сістэму і дасканалы валодаць яе сродкамі.

Выкарыстоўваючы прынцып пераемнасці і ўзаемасувязі лінгвістычных дысцыплін, выкладчык павінен адбіраць такія факты і з'явы, якія ўсталяваліся ў навуцы аб мове, лічацца стрыжнёвымі для разумення іншых пытанняў і з'яўляюцца важнымі для пашырэння агульнага моўнага дыяпазону студэнтаў. Метады выкладання матэрыялу могуць быць розныя: яны, як правіла, залежаць ад складанасці тэмы і ступені падрыхтаванасці студэнтаў. Пэўную ўвагу неабходна звяртаць на тыя пытанні, якія адносяцца да дыскусійных або ўносяць новае ў асвятленне асобных фактаў мовы.

Практычныя заняткі праводзяцца па тэмах, якія вызначаюцца выкладчыкам і зацвярджаюцца на кафедры. Іх мэта – замацаваць і паглыбіць тэарэтычныя веды. Методыка правядзення практычных заняткаў розная: індывідуальнае, фронтальнае, паслядоўна-лінейнае або выбарчае апытванне; выкананне практыкаванняў на дошцы; работа па гатовых табліцах і схемах; выкананне тэставых заданняў і тэстаў на камп'ютэрах, праслухоўванне і аналіз разнастайных лінгвістычных запісаў і г.д. Правільна арганізаваная сістэма практычных заняткаў спрыяе выпрацоўцы ў студэнтаў самастойных навуковых поглядаў на моўныя з'явы і працэсы, дапамагае ім грунтоўна авалодаць нормамі літаратурнай мовы, паскарае набыванне навыкаў самастойнага аналізу моўных з'яў і фактаў.

Важнае значэнне ў працэсе засваення і замацавання ведаў і навыкаў мае лінгвістычны аналіз слоў, словазлучэнняў і сказаў. Для таго, каб лінгвістычны аналіз стаў сапраўдным эфектыўным навучальным сродкам, выкладчык павінен зыходзіць з адзіных навукова-метадычных прынцыпаў, сістэмнасці і строгай паслядоўнасці тлумачэння моўных з'яў. У залежнасці ад задач, якія ставяцца ў кожным канкрэтным выпадку, лінгвістычны аналіз можа быць вусным ці пісьмовым, частковым ці поўным.

Змест і задачы курса скіраваны на тое, каб сфарміраваць у студэнтаў правільныя навуковыя погляды на ўсю складаную сістэму сучаснай беларускай мовы, дапамагчы ім авалодаць яе літаратурнымі нормамі, набываць устойлівыя навыкі самастойнага аналізу лінгвістычных фактаў і з'яў, удасканаліць сістэму звязнага маўлення, пастаянна павышаць арфаграфічную і пунктуацыйную пісьменнасць.

У выніку вывучэння курса сучаснай беларускай мовы **студэнты павінны ведаць:**

- тыпалагічную і генетычную характарыстыку беларускай мовы;
- функцыянальныя стылі сучаснай беларускай мовы;
- літаратурныя нормы сучаснай беларускай мовы;
- асноўныя тэрміны, паняцці і катэгорыі сучаснай беларускай мовы;
- умовы і формы моўнай камунікацыі.

Павінны ўмець:

- валодаць вуснай і пісьмовай разнавіднасцямі сучаснай беларускай літаратурнай мовы;
- карыстацца асноўнымі моўнымі паняццямі і тэрмінамі ў іх сістэмна-структурных сувязях;
- валодаць маўленчай дзейнасцю ў сістэме стылёва-функцыянальных асаблівасцей беларускай літаратурнай мовы;
- карыстацца асноўнымі метадамі лінгвістычнага аналізу;
- валодаць метадыкай рэферыравання тэксту і яго перакладу на беларускую мову.

Вучэбная праграма курса

УВОДЗІНЫ

Беларуская мова як найважнейшы элемент нацыянальнай культуры, духоўны скарб нацыі.

Змест і суадносіны паняццяў: *мова этнасу, мова нацыі, дзяржаўная мова, родная мова, матчына мова*. Роля роднай мовы ў працэсе станаўлення асобы і ў развіцці цывілізацыі.

Мова як сродак камунікацыі і інструмент пазнання рэчаіснасці. Роля і месца беларускай мовы ў сучасным грамадстве.

Сацыяльна-функцыянальная дыферэнцыяцыя беларускай нацыянальнай мовы: літаратурная мова, тэрытарыяльныя дыялекты, сацыялекты, мова горада і інш.

Беларуская літаратурная мова, яе прыметы: наддыялектнасць, унармаванасць, кадыфікаванасць, поліфункцыянальнасць, стылявая разгалінаванасць, вусная і пісьмовая формы ўжывання, жанравая разнастайнасць, сістэмная ўстойлівасць і маўленчая зменлівасць. Літаратурныя нормы з пункту гледжання сінхроннай дынамікі. Размежаванне норм пісьмовай і вуснай мовы. Ступень тэрытарыяльнай варыяцыйнасці літаратурнай нормы і моўная сітуацыя. Рэтраспектыўны характар кадыфікацыі ў дачыненні да нормы. Фарміраванне і эвалюцыя норм сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Кадыфікацыя літаратурнай нормы ў граматыках, даведніках і слоўніках. Тэндэнцыя да набліжэння норм літаратурна-пісьмовай мовы да норм размоўнай мовы. Сістэма функцыянальных стыляў і падстыляў літаратурнай мовы. Пісьмовая і вусная формы рэалізацыі стыляў.

Беларуская мова сярод моў свету. Генетычная і тыпалагічная характарыстыка беларускай мовы. Канцэпцыі паходжання беларускай мовы. Асноўныя этапы станаўлення і развіцця беларускай літаратурнай мовы. Беларуская літаратурная мова і мова мастацкай літаратуры.

Сучасная беларуская літаратурная мова як прадмет вывучэння ў сярэдняй і вышэйшай школе. Метадалагічная база, навукова-тэарэтычныя кірункі, практычныя мэты, змест, аб'ём, паняццёвы апарат і тэрміналогія курса сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Крыніцы вывучэння сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

ФАНЕТЫКА І ФАНАЛОГІЯ

Мова як сродак камунікацыі. Роля гукавога боку мовы ў працэсе камунікацыі.

Фанетыка як навука аб гукавым ладзе мовы.

Прадмет фанетыкі. Агульная і прыватная фанетыка, апісальная (дэскрыптыўная) і гістарычная фанетыка. Метады вывучэння гукавога ладу мовы. Сувязь фанетыкі з іншымі раздзелаў мовазнаўства.

Стан сучаснай беларускай фанетыкі. Агляд асноўных лінгвістычных прац у галіне фанетыкі сучаснай беларускай мовы (А.І. Падлужны, Л.Ц. Выгонная, Л.І. Сямешка, Т.В. Паплаўская, Т.М. Нікалаева, Ф.М. Янкоўскі, І.Р. Бурлыка, Г.В. Лосік, В.У. Мартынаў, П.В. Садоўскі і інш.).

Транскрыпцыя. Віды транскрыпцыі (фанетычная, інтанацыйная, фанематычная). Сістэма транскрыпцыйных знакаў.

Паняцце аб фанетычным члянэнні моўнай плыні. Зыходныя прынцыпы арганізацыі і члянэння адзінак мовы і маўлення. Сінтагматычныя і парадыгматычныя адносіны ў фанетыцы.

Асноўныя фанетычныя адзінкі: гук, склад, фанетычнае слова, маўленчы такт (сінтагма), фраза, фонаабзац; націск, інтанацыя.

Гукі мовы. Аспекты вывучэння гукаў: артыкуляцыйны, акустычны, перцэптыўны, функцыянальны. Гук і фанема.

Артыкуляцыйны аспект вывучэння гукаў. Будова маўленчага апарату; актыўныя і пасіўныя органы маўлення. Асноўныя фазы артыкуляцыі. Артыкуляторныя (фізіялагічныя) метады даследавання гукаў.

Акустычны аспект вывучэння гукаў. Агульныя акустычныя ўласцівасці гукаў. Частата

ваганняў галасавых звязак і вышыня гука. Сіла і гучнасць гука. Спектр гука і тэмбр. Фармантная структура гука. Асноўныя метады акустычнага аналізу гукаў.

Перцэптыўны аспект вывучэння гукаў. Універсальныя і спецыфічныя перцэптыўныя характарыстыкі гукаў. Асноўныя метады вывучэння ўспрымання гукаў.

Функцыянальны аспект вывучэння гукаў. Функцыі гукаў у мове. Паняцце фанемы.

Прынцыпы класіфікацыі гукаў. Зычныя і галосныя гукі. Паняцце аб артыкуляцыйнай і акустычнай класіфікацыях гукаў.

Артыкуляцыйная класіфікацыя зычных: падзел зычных на групы паводле ўдзелу галасу і шуму, месца і спосабу ўтварэння, адсутнасці ці наяўнасці дадатковай артыкуляцыі (палаталізацыі). Санорныя і шумныя, звонкія і глухія. Губныя (губна-губныя і губна-зубныя) і язычныя: пярэднеязычныя (зубныя і пярэднепаднябенныя), сярэднеязычныя (сярэднепаднябенныя), заднеязычныя (заднепаднябенныя). Змычныя (выбухныя), шчылінныя (фрыкатыўныя), змычна-шчылінныя (афрыкаты), змычна-праходныя. Цвёрдыя (парныя і няпарныя) і мяккія (парныя і няпарныя) зычныя.

Артыкуляцыйная класіфікацыя галосных гукаў. Галосныя лабіялізаваныя і нелабіялізаваныя. Галосныя верхняга, сярэдняга і ніжняга пад'ёму. Галосныя пярэдняга, сярэдняга і задняга рада.

Адметнасць артыкуляцыйнай базы беларускай мовы (агульная ненапружанасць органаў маўлення, высокі пад'ём языка, схільнасць да моцнай палаталізацыі адных гукаў і вялярызацыі другіх).

Акустычная класіфікацыя гукаў. Асноўныя класы гукаў паводле акустычных прымет.

Склад як фанетычная адзінка. Суадносіны паміж складам і марфемай: даўжыня слова ў складах і марфемах, суадносіны паміж складам, фанемай і марфемай, суадносіны паміж складовымі і морфавымі межамі. Склада-марфемная арганізацыя слова. Тэорыі складападзелу (склада): экспіраторная, санорная, тэорыя мускульнага напружання. Тыпы складоў: аднакампанентныя і шматкампанентныя, адкрытыя і закрытыя, прыкрытыя і непрыкрытыя. Структура беларускага склада (слабае прымыканне, тэндэнцыя да адкрытага і прыкрытага склада). Рухомасць складовай структуры слова.

Прасадныя фанетычныя адзінкі (націск, інтанацыя, паўзы), іх роля ў арганізацыі моўнай плыні.

Акцэнтная структура слова. Фанетычная прырода націску. Сродкі суперсегментнай арганізацыі слова. Тыпы націску. Акустычныя характарыстыкі беларускага націску. Рознамясцовасць, рухомасць слоўнага націску. Асноўны і пабочны націск у складаных словах. Праклітыкі і энклітыкі. Функцыі слоўнага, тактавага, фразовага і лагічнага націску.

Акустычныя характарыстыкі інтанацыі. Фразаўтваральны патэнцыял інтанацыі. Лінгвістычная значнасць інтанацыі. Кампаненты інтанацыі. Асноўныя функцыі інтанацыі: камунікацыйная, вылучальная, арганізавальная, эмацыянальная.

Фарміраванне інтанацыйных адзінак. Аб'яднанне канкрэтных інтанацыйных рэалізацый у адзінку. Дыферэнцыяльныя прыметы інтанацыйных адзінак. Асноўныя камунікацыйныя тыпы выказванняў: апавядальны, пытальны, клічны. Паняцце інтанацыйнай канструкцыі (ІК) і інтанацыйнай структуры. Асноўныя тыпы ІК у беларускай мове.

Фанетыка тэксту. Тэкст і фонаабзац. Змены гукаў у моўнай плыні. Паняцце сінтагматыкі і парадыгматыкі на фанетычным узроўні. Дыхранічныя і сінхранічныя фанетычныя законы. Паняцце фанетычных працэсаў і фанетычных адносін. Асноўныя фанетычныя працэсы: асіміляцыя, дысіміляцыя, метатэза, сцяжэнне, падаўжэнне, пратэза, эпентэза, дыярэза, акамадацыя, рэдукцыя, гаплалогія.

Пазіцыйныя чаргаванні гукаў як вынік фанетычных працэсаў. Пазіцыйныя чаргаванні зычных гукаў: звонкіх і глухіх, цвёрдых і мяккіх, зубных (свісцячых) і пярэднепаднябенных (шыпячых), выбухных і афрыкат. Чаргаванні галосных у націскных і ненаціскных складах. Гістарычныя чаргаванні галосных і зычных гукаў.

ФАНАЛОГІЯ

Фаналогія як раздзел мовазнаўства. Фанетычная і фаналагічная сістэмы сучаснай беларускай мовы. Дыстрыбуцыя фанем.

Лінгвістычная эвалюцыя паняцця ‘фанема’. Фанема ў трактоўцы Маскоўскай, Ленінградскай (Пецябургскай) і Пражскай фаналагічных школ.

Сталыя і зменныя прыметы гукавых адзінак. Дыферэнцыяльныя і інтэгральныя прыметы фанем. Сігніфікатыўна і перцэптыўна моцныя і слабыя пазіцыі фанем. Асноўны алафон, варыянт і варыяцыя фанемы. Гіперфанема і архіфанема. Нейтралізацыя фанемных супрацьпастаўленняў.

Фаналагічная сістэма беларускай мовы. Паняцце аб фаналагічнай падсістэме запазычаных і рэдкаўжывальных слоў. Адметнасць фаналагічнай сістэмы беларускай мовы як мовы кансанантнага тыпу.

Сістэма зычных фанем у беларускай мове. Роля карэляцый у кансанантызме. Карэляцыі фанем па глухасці-звонкасці. Няпарныя фанемы па глухасці-звонкасці. Карэляцыя цвёрдых-мяккіх зычных. Няпарныя цвёрдыя (зацвярдзелыя) зычныя. Карэляцыя шыпячых-свісцячых. Карэляцыя выбухных-афрыкат. Фаналагічны статус фанемы <j>. Фаналагічны статус падоўжаных (гемінатыўных) зычных.

Сістэма галосных фанем у беларускай мове. Гукавыя рэалізацыі галосных фанем у моцных (сігніфікатыўна і перцэптыўна) і слабых (сігніфікатыўна і перцэптыўна) пазіцыях. Формула акання.

Суадносіны паміж зычнымі і галоснымі фанемамі ў моцных і слабых пазіцыях. Функцыянальная значнасць фанем у моцных і слабых пазіцыях. Фанемныя і марфафанемныя рады.

Сінтагматычныя адносіны ў фанетыцы і фаналогіі. Спалучэнні зычных з наступнымі галоснымі гукамі (фанемамі). Спалучэнні зычных з наступнымі зычнымі гукамі (фанемамі). Абмежаванні ў парадыгматыцы галосных фанем, выкліканыя сінтагматыкай. Абмежаванні ў сінтагматыцы зычных фанем, выкліканыя парадыгматыкай.

АРФАЭПІЯ

Прадмет і задачы арфаэпіі. Арфаэпія як правілы рэалізацыі фанетычнай сістэмы. Практычнае значэнне арфаэпіі.

З гісторыі фарміравання беларускага літаратурнага вымаўлення.

Асноўныя нормы сучаснага беларускага вымаўлення: вымаўленне націскных і ненаціскных галосных, вымаўленне зычных (у моцных і слабых пазіцыях). Правілы вымаўлення гукаў на стыку слоў. Вымаўленне гукаў у запазычаных словах.

Праблемы варыянтнасці на фанетычным узроўні. Арфаэпічная варыянтнасць у вакалізме і кансанантызме. Прычыны, характар і літаратурныя межы арфаэпічнай варыянтнасці ў беларускай мове.

Арфаэпічная норма і культура маўлення.

Адхіленні ад нормаў літаратурнага вымаўлення і іх прычыны.

Асноўныя тэндэнцыі развіцця арфаэпічнай нормы на сучасным этапе.

Даведнікі па беларускай арфаэпіі.

ГРАФІКА

Прадмет і задачы графікі. Графічная сістэма сучаснай беларускай мовы. Літарныя графічныя сродкі. Алфавіт як аснова графікі. Нялітарныя графічныя сродкі: апостраф, злучок (дэфіс), націск, пунктуацыйныя знакі і інш. Гісторыя станаўлення беларускай графікі.

Суадносіны паміж літарамі (графемамі) і гукамі (фанемамі) у беларускай графіцы.

Складовыя і гукавыя прынцыпы беларускай графікі. Адназначныя і двухзначныя літары.

АРФАГРАФІЯ

Арфаграфія, яе прадмет і задачы. Арфаграма і апорнае напісанне. Асноўныя прынцыпы беларускай арфаграфіі: фанетычны, фанематычны (марфалагічны), традыцыйнае і дыферэнцыйнае напісанні.

Правілы правапісу галосных, заснаваныя на фанетычным прынцыпе. Фанематычныя і традыцыйныя напісанні галосных.

Правілы правапісу зычных, заснаваныя на фанематычным прынцыпе. Правапіс зычных паводле фанетычнага прынцыпу.

Прынцыпы і правілы напісання слоў злітна, асобна, праз злучок. Ужыванне вялікай літары.

Напісанне абрэвіятур і ўмоўных скарачэнняў. Правілы пераносу.

Гісторыя станаўлення беларускай арфаграфіі. Тэндэнцыя развіцця арфаграфічнай нормы на сучасным этапе.

Даведнікі па беларускай арфаграфіі.

ЛЕКСІКАЛОГІЯ

Лексікалогія як раздзел мовазнаўства. Прадмет і задачы лексікалогіі. Семасіялогія і лексікалогія. Аспекты лексічнай семантыкі. Паняцце семы. Інтэгральныя і дыферэнцыяльныя семы. Семантычная структура слова. Суадносіны семы і лексемы.

Сінтагматычныя і парадыгматычныя адносіны ў лексіцы. Шляхі фарміравання і развіцця лексічнага складу беларускай мовы.

Асноўны слоўнікавы склад беларускай мовы, яго колькасныя і якасныя параметры. Сістэмна-семасіялагічная характарыстыка лексічнага складу беларускай мовы. Адлюстраванне ў лексіцы універсальных і адметных кампанентаў нацыянальнай культуры і гісторыі.

Слова як асноўная адзінка мовы. Абагульняльны характар слова. Сэнсавая структура слова. Функцыі слова. Лексічнае і граматычнае значэнні слова, іх узаемаабумоўленасць. Дэнататыўнае, сігніфікатыўнае і ўнутрымоўнае значэнні слова. Канататыўны кампанент значэння слова. Тыпы лексічных значэнняў у залежнасці ад адносін да прадметаў і з'яў рэчаіснасці (прамыя-пераносныя, канкрэтныя-абстрактныя); у залежнасці ад адносін да свядомасці (агульныя-тэрміналагічныя, эмацыянальныя-неэмацыянальныя); у залежнасці ад сувязей значэнняў паміж сабой у мове (матываваныя-нематываваныя, вытворныя-невыворныя); у залежнасці ад асаблівасцей рэалізацыі ў маўленні: свабодныя-звязаныя (фразеалагічна звязаныя і сінтаксічна абумоўленыя).

Лексіка-стылістычная сінтагматыка. Значэнне слова і канкрэтнае ўжыванне слова.

Семантычная структура мнагазначнага слова. Сутнасць полісеміі. Прамыя (асноўныя) і пераносныя (выворныя) значэнні, дынаміка іх узаемаадносін. Стадыі эвалюцыі лексічнага значэння мнагазначнага слова (інавацыя, узуальна замацаванае новае значэнне, узнікненне амонімаў). Метафарычныя, метанімічныя і сінекдахальныя сувязі значэнняў мнагазначнага слова.

Слова ў сістэме і ў маўленчай рэалізацыі. Сістэмныя адносіны ў лексіцы. Тыпы слоўных апазіцый. Апазіцыі фармальнай тоеснасці. Амонімы. Структурныя тыпы амонімаў. Прычыны ўзнікнення амонімаў (сацыялінгвістычныя, фанетычныя, словаўтваральныя, звязаныя з распадам мнагазначнасці). Крытэрыі размежавання аманіміі і мнагазначнасці. Міжмоўныя амонімы ў беларускай мове. Апазіцыі семантычнай тоеснасці. Сінонімы. Класіфікацыя сінонімаў. Сінанімічны рад, дамінанта як ідэнтыфікатар членаў сінанімічнага рада. Семантычныя і стылістычныя функцыі сінонімаў (замяшчэнне, удакладненне, ацэнка, функцыя стылявой арганізацыі тэксту). Кантэкстуальныя сінонімы. Лексічная канверсія. Тыпалогія і функцыі канверсіваў. Апазіцыі семантычнай процілегласці. Антонімы. Структурная і семантычная класіфікацыя антонімаў. Кантэкстуальныя антонімы. Фармальна-семантычныя апазіцыі. Паронімы. Крытэрыі вызначэння і шляхі ўзнікнення паронімаў. Амалексы, гетэралексы, паралексы. Лакуны. Дыферэнцыяцыя слоўнікавага складу: паводле паходжання (уласнабеларуская лексіка, запазычаная лексіка беларускай мовы); паводле наяўнасці / адсутнасці гістарычнай перспектывы (устарэлая лексіка, неалагізмы); паводле сферы ўжывання (агульнаўжывальная лексіка, лексіка абмежаванага ўжывання; навуковая, прафесійная, паэтычная, дыялектная лексіка); паводле эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкі (міжстылявая, або нейтральная, і стылістычна афарбаваная лексіка: кніжная, гутарковая, прастамоўная); паводле характару функцыянавання (актыўная і пасіўная лексіка, патэнцыяльныя словы, аказіяналізмы).

Сацыяльныя і ўнутрымоўныя фактары развіцця лексічнага складу беларускай мовы.

ЛЕКСІКАГРАФІЯ

Лексікаграфія як раздзел мовазнаўства. Прадмет і задачы лексікаграфіі. Тэарэтычная і практычная лексікаграфія. Асноўныя паняцці практычнай лексікаграфіі: слоўнік, слоўнікавы артыкул, семантызацыя, граматычны і фанетычны каментарый да слова (вакабулы), экзэмпліфікацыя, памета. Праблематыка тэарэтычнай лексікаграфіі. Стварэнне навуковай тыпалогіі слоўнікаў, распрацоўка слоўнікаў новых тыпаў, абгрунтаванне макра- і мікраструктуры слоўніка, выпрацоўка прынцыпаў лексікаграфічнай інтэрпрэтацыі слоў.

Слоўнікі-тэзаўрусы і нарматыўныя слоўнікі. Тлумачальныя, дыялектныя, перакладныя, гістарычныя, этымалагічныя, фразеалагічныя, слоўнікі новых слоў і значэнняў, іншамовных слоў, сінонімаў, антонімаў, амонімаў, паронімаў, асацыятыўныя, арфаграфічныя, арфаэпічныя, акцэнталагічныя, словаўтваральныя, марфемныя, граматычныя, тэрміналагічныя, частотныя, адваротныя, слоўнікі мовы пісьменнікаў, слоўнікі эпітэтаў і перыфраз. Энцыклапедычныя даведнікі (агульныя і прадметныя). Перспектывы лексікаграфічнай працы.

ФРАЗЕАЛОГІЯ

Фразеалогія як лінгвістычная дысцыпліна. Прадмет і задачы фразеалогіі. Адрозненне слова і фразеалагізма, спалучэнняў слоў і фразеалагізмаў, сказаў і фразеалагізмаў. Семантыка-граматычныя асаблівасці фразеалагізма.

Паняцце фразеалагічнага зварота. Спецыфіка і характэрныя прыметы: узнёўляльнасць, кампанентны склад, структурная фіксаванасць, цэласнасць семантыкі. Віды значэнняў фразеалагізмаў у залежнасці ад спосабу суадносін з рэчаіснасцю (намінатыўна-цэласныя і намінатыўна-расчлянёныя).

Суадносіны фразеалагізмаў з часцінамі мовы. Субстантыўныя, дзеяслоўныя, ад'ектыўныя, прыслоўныя, выклічнікавыя фразеалагізмы. Марфалогія кампанентаў фразеалагізма (суадносныя формы ліку, склону, трывання і інш.) Марфалагічная нязменнасць некаторых фразеалагізмаў.

Структурныя тыпы фразеалагічных зваротаў (фразеалагізмы, адпаведныя сказу; фразеалагізмы, адпаведныя спалучэнню слоў; фразеалагізмы-канструкцыі з адмоўем *не*). Фразеалагізмы нерэгулярных мадэляў. Варыянтнасць у сферы фразеалогіі.

Класіфікацыя фразеалагічных зваротаў з пункту гледжання семантычнай злітнасці. Фразеалагічныя зрашчэнні, адзінствы, выразы і спалучэнні. Крытэрыі іх размежавання: вобразнасць, матываванасць значэння, характар сувязі кампанентаў.

Класіфікацыя фразеалагічных зваротаў паводле паходжання. Крыніцы беларускай фразеалогіі. Уласнабеларускія фразеалагізмы, этнамоўны кампанент іх семантыкі. Запазычаныя (стараславянскія, заходнееўрапейскія фразеалагізмы). Антычная міфалогія і біблейскія тэксты ў беларускай фразеалогіі. Фразеалагічныя калькі ў беларускай мове.

Крытэрыі літаральнай неперакладальнасці як паказчык нацыянальнай ідыяматычнасці мовы.

Стылістычная класіфікацыя фразеалагізмаў. Міжстылёвыя фразеалагізмы. Размоўна-гутарковыя і кніжныя фразеалагізмы, дыяпазон іх экспрэсіўна-стылістычнай афарбоўкі, сфера ўжывання. Сінанімія, антанімія, аманімія і мнагазначнасць фразеалагізмаў у беларускай мове.

ФРАЗЕАГРАФІЯ

Фразеаграфія як раздзел мовазнаўства. Прадмет і задачы фразеаграфіі. Тэарэтычная і практычная фразеаграфія. Асноўныя паняцці практычнай фразеаграфіі. Праблематыка тэарэтычнай лексікаграфіі. Стварэнне навуковай тыпалогіі фразеалагічных слоўнікаў і даведнікаў, абгрунтаванне макра- і мікраструктуры слоўніка. Будова фразеалагічнага і парэміяграфічнага артыкулаў.

Даведнікі па беларускай фразеалогіі.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА МАТЭРЫЯЛУ

№п/п	Назвы раздзелаў, тэм	Колькасць аўдыторных гадзін				
		Аўдыторныя				Самаст. работа
		Лекцыі	Практыч., семінар.	Лаб. заняткі	Аўд. кантроль КСР	
1.	Прадмет і задачы курса “Сучасная беларуская мова.”	2			2	6
2.	Фанетыка як навука аб гукавым ладзе мовы.	6	4			6
3.	Арфаэпія і графіка.	2			2	6
4.	Арфаграфія.	2	2			8
5.	Лексікалогія і лексікаграфія.	6	4			6
6.	Беларуская фразеалогія.	2				6
Усяго:		20	10		4	38

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНАЯ КАРТКА

Нумар раздзела, тэмы, заняткаў	Назва раздзела, тэмы, заняткаў; пералік пытанняў для вывучэння	Колькасць аўдыторных гадзін				Магэрыяльнае забеспячэнне заняткаў (наглядныя, метадычныя дапаможнікі і інш.)	Літаратура	Формы кантролю ведаў
		лекцыі	практычныя (семінарыя) заняткі	лабараторныя заняткі	аўдыторны кантроль КСР			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	Прадмет і задачы курса “Сучасная беларуская мова.”	2			2			
1.1.	1. Беларуская мова як найважнейшы элемент нацыянальнай культуры, духоўны скарб нацыі. Роля і месца беларускай мовы ў сучасным грамадстве. Роля роднай мовы ў працэсе станаўлення асобы і ў развіцці цывілізацыі. 2. Сацыяльна-функцыянальная дыферэнцыяцыя беларускай нацыянальнай мовы: літаратурная мова, тэрытарыяльныя дыялекты, сацыялекты, мова горада і інш. 3. Беларуская мова сярод іншых моў свету. Генетычная і тыпалагічная характарыстыка беларускай мовы. 4. Асноўныя этапы станаўлення і развіцця беларускай літаратурнай мовы. Канцэпцыі паходжання беларускай мовы. Выхаванне ў студэнтаў павагі да традыцый нацыянальнага мовазнаўства.					Электронны падручнік, курс лекцый	1,2,3,6,7 (А); 2,4 (Д)	
2.	Фанетыка як навука аб гукавым ладзе мовы.	8	4					

2.1.	1. Прадмет фанетыкі. Агульная і прыватная фанетыка, апісальная (дэскрыптыўная) і гістарычная фанетыка. Сувязь фанетыкі з іншымі раздзелаў мовазнаўства. 2. Транскрыпцыя. Сістэма транскрыпцыйных знакаў. 3. Паняцце аб фанетычным члянэнні моўнай плыні. Асноўныя фанетычныя адзінкі: гук, склад, фанетычнае слова, маўленчы такт (сінтагма), фраза, фонаабзац; націск, інтанацыя. 4. Гукі мовы. Аспекты вывучэння гукаў: артыкуляцыйны, акустычны, перцэптыўны, функцыянальны. 5. Прасодыка, націск, інтанацыя.	2				Электронны падручнік, курс лекцый	1,2,3,6,7 (А); 1,2,4 (Д)	
2.2.	Артыкуляцыйны аспект вывучэння гукаў.	2	2					
2.2.1.	1. Будова маўленчага апарату; актыўныя і пасіўныя органы маўлення. Асноўныя фазы артыкуляцыі. Адметнасць артыкуляцыйнай базы беларускай мовы. 2. Прынцыпы класіфікацыі гукаў. Зычныя і галосныя гукі. Паняцце аб артыкуляцыйнай і акустычнай класіфікацыях гукаў.					Электронны падручнік, курс лекцый	1,2,3,6,7 (А); 2,4 (Д)	Пісьмовая работа
2.3.	Змены гукаў у моўнай плыні.	2	2					
2.3.1.	1. Сінтагматычныя і пададыгматычныя адносіны на фанетычным узроўні. Асноўныя фанетычныя працэсы: асіміляцыя, дысіміляцыя, метатэза, сцяжэнне, падаўжэнне, пратэза, эпентэза, дыярэза, акамадацыя, рэдукцыя, гаплалогія. 2. Пазіцыйныя чаргаванні гукаў як вынік фанетычных працэсаў. Пазіцыйныя чаргаванні					Электронны падручнік, курс лекцый	1,2,3,6,7 (А); 2,4 (Д)	Вуснае апытванне

	зычных гукаў. Чаргаванні галосных у націскных і ненаціскных складах. Гістарычныя чаргаванні галосных і зычных гукаў.							
2.4.	Фаналогія.							
2.4.1.	1. Паняцце фанемы ў трактоўцы Маскоўскай, Ленінградскай (Пецябургскай) і Пражскай фаналагічных школ. 2. Дыферэнцыяльныя і інтэгральныя прыметы фанем. Асноўны алафон, варыянт і варыяцыя фанемы. Гіперфанема і архіфанема. Нейтралізацыя фанемных супрацьпастаўленняў. 3. Фаналагічная сістэма беларускай мовы. Адметнасць фаналагічнай сістэмы беларускай мовы як мовы кансанантнага тыпу. 4. Сістэма зычных фанем у беларускай мове. Роля карэляцый у кансанантызме. Карэляцыі фанем па глухасці-звонкасці. Карэляцыя цвёрдых-мяккіх зычных. Карэляцыя шыпячых-свісцячых. Карэляцыя выбухных-афрыкат. Сістэма галосных фанем у беларускай мове.	2				Электронны падручнік, курс лекцый	1,2,3,6,7 (А); 2,4 (Д)	Вуснае апытванне
3.	Арфаэпія і графіка.				2			
3.1.	1. Асноўныя нормы сучаснага беларускага вымаўлення: вымаўленне націскных і ненаціскных галосных, вымаўленне зычных (у моцных і слабых пазіцыях. Вымаўленне гукаў у запазычаных словах. Адхіленні ад нормаў літаратурнага вымаўлення і іх прычыны. 2. Графічная сістэма сучаснай беларускай					Электронны падручнік “Сучасная беларуская мова: тэставыя заданні”	1,2,3,6,7 (А); 2,4 (Д)	Камп’ютарны тэст

	мовы. Алфавіт і графіка. Прынцыпы беларускай графікі.							
4.	Арфаграфія.	2	2					
4.1.	- Арфаграма і апорнае напісанне. Асноўныя прынцыпы беларускай арфаграфіі: фанетычны, фанематычны (марфалагічны), традыцыйнае і дыферэнцыйнае напісанні. - Правілы правапісу галосных і зычных гукаў беларускай мовы. Прынцыпы і правілы напісання слоў злітна, асобна, праз злучок. Ужыванне вялікай літары. Напісанне абрэвіятур і ўмоўных скарачэнняў. Правілы пераносу.					Электронны падручнік, курс лекцый	1,2,3,6,7 (А); 2,4 (Д)	Камп'ютарны тэст
5.	Лексікалогія і лексікаграфія.	6	4					
5.1.	- Прадмет і задачы лексікалогіі. - Слова як асноўная адзінка мовы. Лексічнае і граматычнае значэнні слова, іх узаемаабумоўленасць. Тыпы лексічных значэнняў слова. - Мнагазначныя словы і амонімы. Метафарычныя, метанімічныя і сінекахальныя сувязі значэнняў мнагазначнага слова. - Крытэрыі размежавання аманіміі і мнагазначнасці. Міжмоўныя амонімы ў беларускай мове.	2				Электронны падручнік, курс лекцый	2,6,8 (А); 2,4,5,7 (Д)	
5.2.	- Лексічная сістэма беларускай мовы. Рысы сістэмнасці лексікі. - Дыферэнцыяцыя слоўнікавага складу: паводле паходжання (уласнабеларуская лексіка, запазычаная лексіка беларускай мовы); паводле наяўнасці / адсутнасці гістарычнай перспектывы (устарэлая	2	2			Электронны падручнік, курс лекцый	2,6,8 (А); 2,4,5,7 (Д)	Тэст на папяровым носьбіце

	лексіка, неалагізмы); паводле сферы ўжывання (агульнаўжывальная лексіка, лексіка абмежаванага ўжывання; навуковая, прафесійная, паэтычная, дыялектная лексіка); паводле эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкі (міжстылявая, або нейтральная, і стылістычна афарбаваная лексіка: кніжная, гутарковая, прастамоўная); паводле характару функцыянавання (актыўная і пасіўная лексіка, патэнцыяльныя словы, аказіяналізмы).							
5.3.	- Сістэмныя адносіны ў лексіцы. Сінонімы, антонімы, паронімы, іх тыпы. - Лексікаграфія як раздзел мовазнаўства. Прадмет і задачы лексікаграфіі. - Тыпы слоўнікаў. Слоўнікі-тэзаўрусы і нарматыўныя слоўнікі. Тлумачальныя, дыялектныя, перакладныя, гістарычныя, этымалагічныя, фразеалагічныя, слоўнікі новых слоў і значэнняў, іншамоўных слоў, сінонімаў, антонімаў, амонімаў, паронімаў, асацыятыўныя, арфаграфічныя, арфаэпічныя, акцэнталагічныя, словаўтваральныя, марфемныя, граматычныя, тэрміналагічныя, частотныя, адваротныя, слоўнікі мовы пісьменнікаў, слоўнікі эпітэтаў і перыфраз. Энцыклапедычныя даведнікі (агульныя і прадметныя).	2	2			Электронны падручнік, курс лекцый	2,6,8 (А); 2,4,5,7 (Д)	
6.	Беларуская фразеалогія.	2						
6.1.	1. Фразеалогія як лінгвістычная дысцыпліна.					Электронны	2,4,6,8 (А);	

	Паняцце фразеалагічнага зварота. Спецыфіка і характэрныя прыметы: узнáўляльнасць, кампанентны склад, структурная фіксаванасць, цэласнасць семантыкі. 2. Класіфікацыя фразеалагічных зваротаў з пункту гледжання семантычнай злітнасці іх кампанентаў, суадносінаў з часцінамі мовы і структурнай будовы. 3. Фразеалогія беларускай і рамана-германскіх моў: універсальнае і нацыянальна-адметнае. Выхаванне у студэнтаў праз арыгінальны этнафразеалагічны матэрыял павагі і цікавасці да моўнай і культурнай спадчыны беларусаў.					падручнік, курс лекцый	2,6,7 (Д)	Залік
--	--	--	--	--	--	---------------------------	-----------	--------------

Асноўная і дадатковая літаратура

№№ п-п	СПІС ЛІТАРАТУРЫ	Год выдання
	Асноўная	
1.	Камароўскі Л.М., Сямешка Л.І. Сучасная беларуская мова: Фанетыка, фаналогія. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія	Мн.,1985
2.	Камароўскі Я.М., Красней В.П., Лазоўскі У.М. Сучасная беларуская мова. Уводзіны. Фанетыка – Фразеаграфія. Мн.,1995	Мн.,1995
3.	Крывіцкі А.А., Падлужны А.Ш. Практыкум па фанетыцы беларускай мовы	Мн.,2003
4.	Лепешаў І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы	Мн.,1998
5.	Сучасная беларуская мова. Пад рэд. М.С. Яўневіча	Мн.,1997
6.	Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы	Мн.,1996
7.	Шакун Л.М. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы	Мн.,1984
8.	Сцяцко П.У. Уводзіны ў мовазнаўства: Дапаможнік	Гродна, 2001
	Дадатковая	
1.	Беларуская граматыка: У 2 ч.	Мн.,1985-1986
2.	Беларуская мова: Энцыклапедыя	Мн.,1994
3.	Крывіцкі А.А. Падлужны А.І. Фанетыка беларускай мовы	Мн., 1984
4.	Беларуская мова: хрэстаматыя / З.І. Бадзевіч [і інш.].	Мн.,2005
5.	Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. А.Я. Баханькова.	Мн.,1994
6.	Лепешаў І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік.	Гродна, 2002
7.	Шкраба І. Лексікалогія : тэарэтычна-практычны курс.	Мн.,2012

**ПРАТАКОЛ УЗГАДНЕННЯ ВУЧЭБНАЙ ПРАГРАМЫ
ПА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЕ
З ІНШЫМІ ДЫСЦЫПЛІНАМІ СПЕЦЫЯЛЬНАСЦІ**

Назва дысцыпліны, з якой патрабуецца ўзгадненне	Назва кафедры	Прапановы аб зменах у змесце вучэбнай праграмы па вучэбнай дысцыпліне	Рашэнне, прынятае кафедрай, якая распрацавала вучэбную праграму (з указаннем даты і нумара пратакола)
Сучасная беларуская мова	Кафедра сучаснай беларускай мовы	няма	Зацвердзіць Працікол № 10 ад 21 мая 2013 г.
Сучасная руская мова	Кафедра рускай мовы	няма	

**ЗМЭНЫ І ДАПАЎНЕННІ ДА ВУЧЭБНАЙ ПРАГРАМЫ
ПА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЕ
на ____/____ вучэбны год**

№№ п/п	Змены і дапаўненні	Падстава

Вучэбная праграма перагледжана і адобрана на пасяджэнні кафедры
(працікол № ____ ад _____ 20__ г.)

Загадчык кафедры

(ступень, званне) (падпіс) (Ініцыялы, прозвішча)

ЗАЦВЯРДЖАЮ
Дэкан факультэта

(ступень, званне) (падпіс) (Ініцыялы, прозвішча)